

АРХІВИ УКРАЇНИ

ДО 1500-РІЧЧЯ
КИЄВА

У НОМЕРІ:

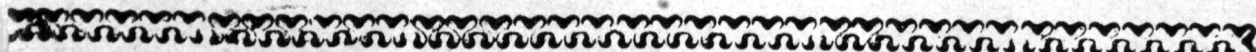
1500-річний ювілей Києва — свято лє-
нінської дружби народів

Джерела до історії Києва у фондах цент-
ральних державних архівів Української
РСР

Документи Держархіву м. Києва — цін-
не джерело для вивчення минулого і
сьогодення міста

Використання архівних документів при
реставрації пам'ятників Києва

Участь працівників архівних установ рес-
публіки у відзначенні 1500-річчя Києва

ДОКУМЕНТИ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КИЄВА У ФОНДАХ ЦДАЖР УРСР

В. П. БОДНАР, Л. В. ЯКОВЛЕВА

Документи ЦДАЖР УРСР — найбільшого в республіці сховища архівних джерел з історії радянського будівництва на Україні — містять цінну інформацію про минуле і сучасність столиці Української РСР м. Києва. У них ідеться про події Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни у Києві, показано активну участь трудящих міста у відбудові й розвитку народного господарства, їх гідний внесок у боротьбу з фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., самовіддану працю киян на благо Радянської Батьківщини, за перемогу соціалізму й побудову комуністичного суспільства.

Боротьбу трудящих міста за владу Рад під проводом більшовиків ілюструють документи, що відклалися у фонді ВУЦВК, де йдеться про участь робітників заводу «Арсенал» і київських залізничників у січневому збройному повстанні 1918 р. проти контрреволюційної Центральної ради (ф. 1, оп. 2, спр. 3336, арк. 175; спр. 2937 та ін.).

Група документів періоду іноземної військової інтервенції та громадянської війни свідчать про активну участь киян у захисті завоювань Великого Жовтня. Так, телеграми та військові донесення, що надходили з фронтів громадянської війни до Раднаркому УСРР і відклалися в його фонді, розповідають про участь трудящих міста у боротьбі з контрреволюцією, показують героїзм частин молоді Червоної Армії, виявлений під час визволення міста від іноземних воєнних інтервентів та білогвардійсько-націоналістичних банд. Про це, зокрема, йдеться у телеграмі Командуючого Українським фронтом, члена військової ради Ю. О. Щаденка, надісланій 6 лютого 1919 р. до Раднаркому УСРР (ф. 2, оп. 1, спр. 115, арк. 3). Тут же телеграма Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 7 лютого 1919 р. Реввійськраді з привітанням частинам Червоної Армії, які визволили Київ від буржуазно-націоналістичної Директорії (ф. 2, оп. 1, спр. 115, арк. 4—5).

У фонді Ради робітничо-селянської оборони УСРР містяться документи про героїчну боротьбу молоді Країни Рад з денікінщиною. Серед них — протоколи і донесення, які свідчать про велику роботу, проведено партійними й радянськими органами Києва по мобілізації сил на боротьбу з білогвардійською навалою (ф. 2579, оп. 1, спр. 12, арк. 103—105, 107).

Окремі документи фонду Раднаркому УСРР показують бойові дії частин 12-ї армії, Дніпровської флотилії, які брали участь у визволенні Києва в червні 1920 р. від білополяків (ф. 2, оп. 1, спр. 577, арк. 7). Заслужують на увагу також документи про допомогу киян Червоній Армії. Це, зокрема, доповідь Київського губвиконкому від 16 жовтня 1920 р. про діяльність губернської комісії «Допомога фронту», де відображено всебічне сприяння трудящих міста червоним частинам (ф. 2, оп. 1, спр. 674, арк. 6—7).

Документи перших років Радянської влади дають можливість простежити започаткування соціалістичного будівництва в Києві, розповідають про перші заходи органів робітничо-селянської влади у місті. На особливу увагу заслуговує, наприклад, ухвалена в січні 1918 р. постанова ЦВК Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України про переїзд ЦВК і окремих народних секретаріатів до Києва

(ф. 1, оп. 1, спр. 2, арк. 2, 17). Декрети, накази, циркуляри РНК УСРР, Уккранаргоспу і Київського губраднаргоспу за березень — липень 1919 р. показують відродження в місті хімічної, паливної, паперової та інших галузей промисловості (ф. 340, оп. 1, спр. 625, арк. 17—21, 25—26; спр. 642, арк. 1—8).

Група документів висвітлюють боротьбу з дитячою безпритульністю (ф. 166, оп. 1, спр. 179, арк. 44), перші кроки у здійсненні культурної революції, зокрема розвиток театрального мистецтва Києва (ф. 1738, оп. 1, спр. 49, арк. 105—106).

КИІВ РАДЯНСЬКИЙ

Вид на центральну частину Києва. 1959 р.
(од. зб. 2—61644).

Численні документи ЦДАЖР УРСР розповідають про боротьбу з продовольчими труднощами в перші роки Радянської влади. Цінними є, зокрема, стенограма засідання ВУЦВКу від 12 квітня 1919 р., на якому розглядався декрет про продовольче питання (ф. 1, оп. 1, спр. 10, арк. 49—51); протоколи засідань колегії Київського губраднаргоспу за 1919 р., де розв'язувалися питання організації продовольчих фондів на місцях, забезпечення продовольчими товарами бійців Червоної Армії та робітників київських заводів і фабрик (ф. 340, оп. 1, спр. 2401, арк. 267—270), налагодження товарообміну тощо (ф. 340, оп. 1, спр. 519, 1529; спр. 561, арк. 25—35; оп. 2, спр. 957).

Важливу роль київських міської та районних Рад депутатів трудящих у розв'язанні невідкладних завдань відбудови народного господарства розкрито у численних протоколах, доповідних записках, звітах, оглядах про організаційну роботу Рад по мобілізації трудящих на

успішне вирішення важливих господарських і політичних проблем, розвиток місцевої промисловості, транспорту, торгівлі, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення (ф. 1, оп. 2, спр. 4063; спр. 1463, арк. 1—2; спр. 4064, арк. 10—11; спр. 4065, арк. 1—2, 6—85; оп. 3, спр. 1244; ф. 324, оп. 2, спр. 102).

У архіві зберігається багато документів про розвиток Києва в роки перших п'ятирічок, коли місто стало значним промисловим центром з розвинутою машинобудівною, хімічною, легкою і харчовою промисловістю. Вони сконцентровані, передусім, у фондах Раднаркому УРСР, Держплану УРСР, Управління уповноваженого Наркомату важкої промисловості СРСР при РНК УРСР. У них містяться дані про підприємства важкої промисловості, випуск ними продукції (ф. 337, оп. 1, спр. 11402). Тут же дослідник знайде різноманітні відомості з історії таких заводів як «Арсенал», «Більшовик», «Ленінська кузня», ім. Артема, ім. Лепсе, «Укркабель» (ф. 2, оп. 2, спр. 601, арк. 558—560; ф. 806, оп. 1, спр. 2939, 2932, 193; ф. 337, оп. 1, спр. 7885). У фондах Вищої ради народного господарства УРСР та Держплану УРСР відклалися протоколи наради відділу електробудівництва ВРНГ УСРР від 14 вересня 1928 р. і засідання Укрекономнаради від 5 червня 1928 р. та інші документи про будівництво Київської районної електростанції (ф. 34, оп. 13, спр. 3121, арк. 57; оп. 12, спр. 3686, арк. 70, 80), кінофабрики (ф. 337, оп. 1, спр. 4542, арк. 3), хлібозаводу (ф. 2623, оп. 2, спр. 185).

КИЇВ РАДЯНСЬКИЙ

Палац культури «Україна». 1970 р. (од. зб. 2—122081).

Робітники Києва зробили вагомий внесок у зміцнення непорушного союзу робітничого класу і трудового селянства, що засвідчують документи Всеукраїнської ради профспілок, у яких йдеться про участь посланців київських підприємств «Арсенал», «Більшовик», КПВРЗ у здійсненні колективізації сільського господарства, допомогу селянству Київщини у створенні колгоспів, а пізніше в проведенні різноманітних політичних кампаній на селі, організації шефства над селом (ф. 2605,

оп. 3, спр. 98, арк. 140, 141, 143; ф. 2708, оп. 2, спр. 242, арк. 14; спр. 779, арк. 14).

Трудящі Києва вписали яскраві сторінки в історію єдності армії і народу — надійної запуки могутності і непереможності Радянських Збройних Сил. Практично, в кожному фонді, хронологічні межі документів яких охоплюють період з 1921 по 1941 рр., містяться відомості про активну участь киян у кампаніях допомоги Червоній Армії, пролетарське шефство трудових колективів міста над частинами Київського військового округу і екіпажами Чорноморського флоту, розгортання на київських підприємствах, в установах і організаціях військово-патріотичної роботи (ф. 2605, оп. 4, спр. 448, арк. 39; ф. 2708, оп. 1, спр. 1, арк. 68; ф. 2638, оп. 1, спр. 335, арк. 27—28).

З перенесенням у 1934 р. столиці УСРР з Харкова до Києва було накреслено план дальшого розвитку міста. У фонді Ради Міністрів УРСР відклялися постанови за 1938—1939 рр. про будівництво ряду адміністративних споруд. У фонді Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах будівництва і архітектури зберігається перелік адміністративних будов, що були споруджені й реконструйовані у Києві за роки Радянської влади (ф. 4906, оп. 1, спр. 11, арк. 83—85). Широким фронтом розгорнулося у місті культурне будівництво; першочерговим було завдання боротьби з неписьменністю. У листуванні Наркомосу УСРР з Київською інспектурою освіти за 1926—1930 рр. відображені головні заходи у цьому напрямі, висвітлена діяльність лікнепів (ф. 166, оп. 6, спр. 1956).

Завдяки постійній увазі партійних і радянських органів, напруженій роботі працівників освіти, неписьменність у Києві, як свідчать документи, в основному було ліквідовано до 1930 р. (ф. 1, оп. 2, спр. 4065, арк. 135; ф. 166, оп. 4, спр. 132, арк. 126), що стало великим досягненням у здійсненні ленінського плану культурної революції.

У численних документах фонду Наркомосу УРСР відбито питання організації і реорганізації технікумів, технічних шкіл, профтехучилищ,

КИЇВ РАДЯНСЬКИЙ

Нові будинки на Русанівці. 1972 р. (од. зб. 2—120496).

основним завданням яких була підготовка робітників різних спеціальностей для всіх галузей народного господарства.

Ряд документів розповідає про розвиток у місті вищої освіти. Це, перш за все, декрети, постанови, звіти, доповідні записки про організацію сільськогосподарського (ф. 166, оп. 8, спр. 30), ветеринарно-зоотехнічного (ф. 27, оп. 13, спр. 864) та біохімічного (ф. 1, оп. 9, спр. 146, арк. 178; спр. 147, арк. 27) інститутів, підготовку спеціалістів у політехнічному (ф. 166, оп. 2, спр. 1352—1354), машинобудівному (ф. 806, оп. 1, спр. 714), текстильному (ф. 572, оп. 1, спр. 1950), медичному (ф. 166, оп. 1, спр. 1109; оп. 2, спр. 422) та архітектурному (ф. 166, оп. 2, спр. 1554; оп. 3, спр. 745; оп. 4, спр. 546) інститутах.

У 20-х рр. у місті було створено ряд науково-дослідних інститутів Академії наук УРСР, кафедр, лабораторій. Їх діяльність знайшла своє відображення у багатьох документах Наркомату народної освіти УРСР (ф. 166, оп. 6, спр. 607, 1172, 5964 та ін.).

Нааявні у ЦДАЖР УРСР джерела розповідають про розвиток української радянської літератури, зокрема про діяльність у Києві студії «Гарт» (ф. 166, оп. 4, спр. 180), Асоціації революційних російських письменників (ф. 166, оп. 6, спр. 8782), спілки комсомольських письменників «Молодняк» (ф. 166, оп. 9, спр. 1143).

Протоколи засідань ВУЦВКу, РНК УСРР, відділу мистецтва Головополітосвіти УСРР розповідають про організацію і роботу театрів Києва (ф. 166, оп. 2, спр. 141, арк. 1—30) і, зокрема, Українського державного драматичного театру ім. І. Франка (ф. 166, оп. 4, спр. 178, арк. 141, 74—75; ф. 1738, оп. 1, спр. 49, арк. 37—38), театру «Березіль» (ф. 166, оп. 5, спр. 713), державного оперного театру (ф. 166, оп. 5, спр. 429); тут же дослідник знайде списки театрів, які діяли у 20—30-х рр. у Києві (ф. 166, оп. 1, спр. 636, арк. 7).

Ретельне вивчення документів Наркомосу УРСР дає уявлення про мережу бібліотек у місті та літературу, якою вони комплектувалися. Цінні відомості про розвиток бібліотечної справи містяться у звіті про стан і роботу Центральної бібліотеки ім. ВКП(б) за 1925—1926 рр. (ф. 166, оп. 6, спр. 3333, 3335), документах ВУЦВК про асигнування коштів на організацію бібліотеки для робітників київського «Арсеналу» (ф. 1, оп. 2, спр. 545, арк. 1 зв.).

Документи архіву розповідають також про організацію у Києві музейної справи. Так, у фонді Наркомосу УРСР відклалися відомості про роботу Всеукраїнського історичного музею (ф. 166, оп. 6, спр. 3427, арк. 3431); у фонді ВУЦВК — урядова постанова від 29 вересня 1926 р. про створення Києво-печерського історико-культурного державного заповідника (ф. 1, оп. 3, спр. 55, арк. 223—224).

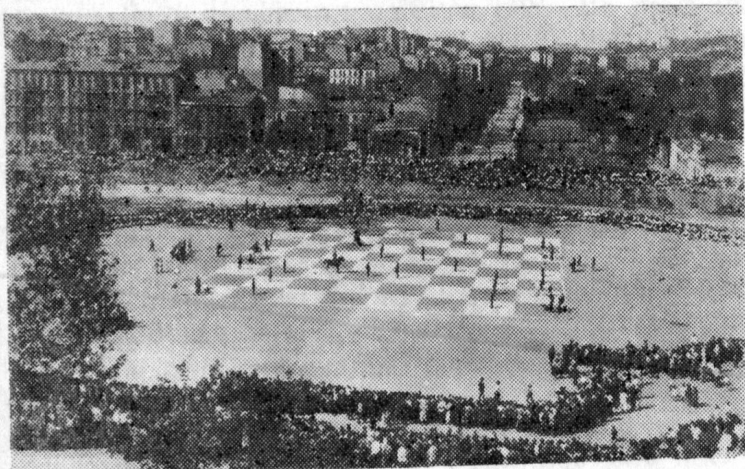
У ЦДАЖР УРСР зберігаються документи, що показують Київ у роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. Це, передусім, джерела про евакуацію населення, устаткування та обладнання підприємств на схід країни. Так, у фонді Ради Міністрів УРСР є довідки про евакуацію з Києва дітей і дорослих залізницею і водним транспортом (ф. 2, оп. 7, спр. 352, арк. 92), перебазування промислових підприємств, навчальних закладів, науково-дослідних установ. Колективи перебазованих з України і, зокрема з Києва, на схід країни підприємств і організацій доповідали про поновлення своєї діяльності ЦК КП(б)У та уряду Української РСР. Так, 18 листопада 1941 р. президент Академії наук УРСР О. О. Богомолець повідомив РНК УРСР про те, що інститути Академії наук УРСР розпочали роботу в м. Уфі (ф. 2, оп. 7, спр. 344, арк. 35).

Фашистські загарбники зруйнували сотні підприємств, пограбували

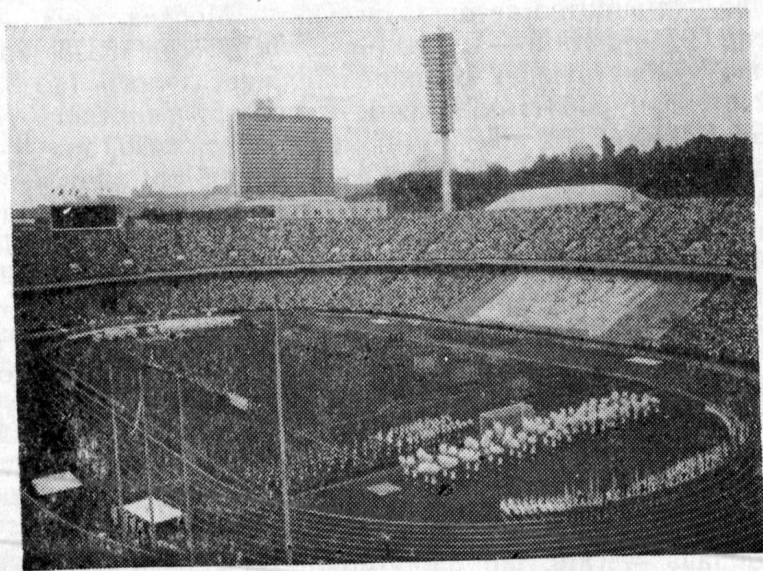
і вивезли до Німеччини устаткування заводів і фабрик, наукових і навчальних закладів міста. Про руйнування, завдані народному господарству Києва, розповідають документи фонду Української республіканської комісії по обліку збитків, завданих німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками. Це — протоколи, акти, реєстри про збитки, заподіяні підприємствам, установам і організаціям міста (ф. 3538, оп. 1, спр. 14, 17, 22).

Одразу після визволення Києва почалася робота по відбудові міста. Цей героїчний епізод в його історії знайшов відображення у багатьох документах архіву. ЦК КП(б)У і Рада Народних Комісарів УРСР ухвалили ряд важливих постанов про відбудову всіх галузей народного господарства і культурних закладів столиці республіки. У фонді Ради Міністрів УРСР зберігається копія постанови від 15 листопада 1943 р. про першочергові заходи по відбудові енергетики, жит-

МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ КИЄВА

На відкритті Червоного стадіону в 1923 р.
(од. зб. 4—14965).

Урочисте відкриття відбіркового футбольного турніру
XXII Олімпіади на київському Республіканському стадіоні.
Київ, липень 1980 р.

лового фонду і комунальних підприємств м. Києва (ф. 2, оп. 7, спр. 589, арк. 51—58). Тут же різноманітні відомості про хід відбудови (ф. 2, оп. 7, спр. 722, арк. 59; спр. 1763, арк. 495). У цей тяжкий період з особливою силою виявилася животворна сила дружби радянських народів, які подавали велику допомогу визволеному Києву. Серед документів, що зберігаються в архіві, є листи й телеграми, де висловлено щире вдячність трудящим братніх республік за всебічну допомогу. Так, 28 жовтня 1944 р. уряд Української РСР надіслав ЦК КП(б) Азербайджану листа із висловленням подяки за надіслані 750 т нафтобітуму для будівельних робіт у Києві (ф. 2, оп. 7, спр. 1133, арк. 52).

Про відновлення роботи промислових підприємств розповідають статистичні відомості за грудень 1943—1944 рр. та про роботу підприємств важкої, легкої, харчової, лісової і деревообробної промисловості (ф. 2, оп. 7, спр. 786, арк. 9—16; спр. 1111, 4435, арк. 32—33; ф. 582, оп. 3, спр. 1203, арк. 87).

Поступово у Києві зводилися нові фабрики, заводи. Так, у 1946—1947 рр. став до ладу гранітно-шліфувальний і полірувальний завод (ф. 2, оп. 7, спр. 4779, арк. 10—12), в 1950 р. — заводи будівельної індустрії блоків (ф. 2, оп. 8, спр. 78), в 1949 р. — трикотажна фабрика ім. Р. Люксембург (ф. 2, оп. 7, спр. 8611, арк. 7—8).

У фондах архіву зберігаються документи про роботу підприємств металургійної (ф. 582, оп. 3, спр. 5380), машинобудівної, металообробної і приладобудівної промисловості (ф. 4906, оп. 1, спр. 910; ф. 582, оп. 3, спр. 4744, 4745); довідки про роботу бавовнопрядильної (ф. 2, оп. 9, спр. 11297, арк. 75—76) і взуттєвої фабрик (ф. 2, оп. 8, спр. 11267, арк. 152—153); у стенограмі засідання бюро Ради Міністрів УРСР від 27 січня 1955 р. йдеться про виконання планових показників Дарницьким шовковим комбінатом (ф. 2, оп. 9, спр. 359, арк. 44—51).

Заслужують на увагу документи, що характеризують розвиток транспорту Києва. Це, зокрема, відомості про реконструкцію київського залізничного вузла (ф. 2, оп. 8, спр. 10456, арк. 208—217) та річкового порту (ф. 4906, оп. 1, спр. 606, арк. 108—109); будівництво річкового вокзалу (ф. 2, оп. 1, спр. 8408, арк. 1—21; оп. 9, спр. 625, арк. 1—18); питанням розвитку автомобільного транспорту присвячені документи про будівництво автошляхів Київ — Москва, Київ — Одеса (ф. 2, оп. 7, спр. 9716), Київ — Суми (ф. 2, оп. 7, спр. 8355, арк. 51—57, 72—86); про реконструкцію Великої окружної дороги (ф. 337, оп. 4, спр. 257, 259); про роботу підприємств автотранспортного господарства (ф. 2, оп. 7, спр. 7348, арк. 36—65; оп. 8, спр. 4429, арк. 1—14); про розвиток цивільної авіації йдеться у довідках та листуванні Ради Міністрів УРСР з Українським територіальним управлінням повітряного флоту — про відкриття повітряних ліній Київ — Кривий Ріг — Запоріжжя — Жданів, Київ — Кіровоград — Кривий Ріг — Запоріжжя, Київ — Дніпропетровськ — Кривий Ріг (ф. 2, оп. 8, спр. 8418, арк. 20—25), благоустрій Київського аеропорту (ф. 2, оп. 7, спр. 7397, арк. 1—3).

Архівні джерела свідчать про розвиток міського транспорту (ф. 2, оп. 7, спр. 7986, арк. 42—46), зокрема електропостачання трамвайно-тролейбусного господарства міста (ф. 2, оп. 7, спр. 10032, арк. 92—93), будівництво метрополітену тощо (ф. 2, оп. 8, спр. 877; оп. 7, спр. 8032, арк. 1—6; ф. 4906, оп. 1, спр. 171; спр. 942, арк. 30—36, 44—45).

Велика кількість документів відображає будівництво газопроводу Дашава — Київ, що дало можливість розв'язати питання газифікації міста. Це стенограми, плани, довідки, інформації, листування за 1945—1948 рр. (ф. 2, оп. 7, спр. 1777, арк. 1—31; арк. 2685, спр. 4668, арк. 63—75; ф. 4487, оп. 1, спр. 58, арк. 22, спр. 82, арк. 111).

За роки післявоєнних п'ятирічок Київ перетворився на місто потужної індустрії, на один з найбільших промислових центрів країни. Це стало можливим завдяки самовідданій, високопродуктивній праці трудящих міста. Численні документи розповідають про розвиток на київських підприємствах соціалістичного змагання, завдяки якому з'явилися нові прогресивні методи і прийоми роботи, розгорнувся рух за випуск продукції відмінної якості (ф. 2606, оп. 8, спр. 3349, арк. 12—19). Великого значення для підвищення продуктивності праці мало впровадження у виробництво нової техніки, автоматизація і механізація трудомістких видів робіт, наукова організація праці.

У фондах архіву містяться документи про дальше зростання економічних зв'язків київських підприємств із зарубіжними країнами, обмін делегаціями, передовим досвідом (ф. 4820, оп. 12, спр. 317, арк. 166—178, 317, 180—185; спр. 3224, арк. 103—104).

Особливої уваги заслуговують документи, в яких відбита боротьба трудящих Києва за мир, солідарність з народами, що ведуть боротьбу за свободу і незалежність своїх країн. Багато таких документів відклалося у фондах Українського республіканського комітету захисту миру, Ради професійних спілок України, Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами.

Київ — одне з найвідоміших міст великого спорту країни. Дослідників неодмінно зацікавлять документи, що висвітлюють розвиток фізкультури і спорту в місті. Цінними є документи фонду Українського республіканського оргкомітету «Олімпіада-80» за 1977—1980 рр.

Широка пропаганда і всебічне використання архівних джерел з історії міста в інтересах комуністичного будівництва, виховання радянських людей на яскравих прикладах героїчного минулого партії і народу є гідним внеском працівників ЦДАЖР УРСР у відзначення 1500-річчя заснування Києва. Напередодні ювілею значно активізувалась робота дослідників у читальному залі архіву. Майже 60 з них працювали над підготовкою монографій, статей, різноманітних інформацій з історії Києва радянського періоду, виявлялися документи до тритомного видання «Історія міста Києва», «Районування м. Києва. 1921—1981 рр.», «Київ в роки громадянської війни» та ін.

Дослідники з Держбуду УРСР, Київського відділення Південно-Західної залізниці, Київського держуніверситету, Спілки художників УРСР, Держтелерадіо, «Укртелефільму», «Київнаукфільму», ряду науково-дослідних інститутів та ін. працювали над темами: «Київський залізничний вузол в минулому і сучасному. 1870—1980 рр.», «Архітектурний розвиток Києва в роки післявоєнних п'ятирічок», «Нариси історії київських обласної та районних комсомольських організацій», «Розробка історико-географічного атласу м. Києва», «Комуністичні суботники в Києві. 1920—1925 рр.», «Монумент Жовтневої революції в м. Києві» та ін., добирали документи для кінофільмів: «Бабин яр» та «Київська симфонія».

Архівісти подали методичну і практичну допомогу установам, підприємствам, учбовим закладам, музеям, редакціям газет і радіомовлення у виявленні і доборі матеріалів для підготовки виставок, статей, лекцій, радіопередач, для поповнення музейних експозицій, насамперед Музею історії Києва тощо. З цією метою було виготовлено майже 600 фотокопій найбільш цінних документів.

Значну роботу провів колектив ЦДАЖР УРСР по пропаганді документів з історії м. Києва через пресу і радіомовлення. До 1500-річчя м. Києва архівом підготовлено виставки документів «Історія міста Києва в документах ЦДАЖР УРСР», «Київ соціалістичний. (За документами ЦДАЖР УРСР)»; проведено науково-практичну конференцію.